

UDK: 81.119 (97.11)

O'zjamol XUDOYBERDIYEVA,
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: teacheroyjamol@gmail.com

NamDU dotsenti M.Boltayeva taqrizi asosida

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI RAQS TERMINOLOGIYASIDA O'ZLASHMA SO'ZLARING O'RNI

Annotation

Ushbu maqolada raqs terminologiyasidagi o'zlashma so'zlarning o'rni va ta'siri ingliz va o'zbek tillari misolida tahlil qilingan. Raqs san'ati tarixan turli madaniyat va tillarning o'zaro ta'sirida rivojlangan bo'lib, bu o'zgarishlar va madaniy ta'sirlar til boyligida aks etadi. O'ziga xos moslashuvchanligi tufayli ingliz tili fransuz, ispan, nemis va hatto afro-amerikalik xalq tilidan ko'plab so'zlarni o'z ichiga olgan bo'lib, ularning har biri o'zining raqs lug'atiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. O'zbek raqs terminologiyasida esa fors, arab va rus tillaridan o'zlashma so'zlar mavjud. Ushbu maqola ikkala tildagi ushbu so'zlarni, ularning ma'nosini va manbasini o'rganadi va turli xil raqs shakllari va madaniy o'zaro ta'sirlarni aks ettiradi.

Kalit so'zlar: O'zlashma, raqs, balet, madaniy tahlil, lingvistik tahlil, raqs terminologiyasi, gender dinamikasi.

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ В ТАНЦЕВАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Annotation

Эта статья анализирует роль и влияние заимствованных слов в танцевальной терминологии, используя примеры английского и узбекского языков. Танец, как форма искусства, исторически развивался через взаимное влияние различных культур и языков, что нашло отражение в языковом богатстве. Благодаря своей уникальной адаптивности, английский язык включил в себя множество слов из французского, испанского, немецкого и даже афроамериканского просторечия, каждое из которых по-своему повлияло на танцевальный лексикон. В узбекской танцевальной терминологии присутствуют заимствованные слова из персидского, арабского и русского языков. В статье рассматриваются эти слова в обоих языках, их значения и происхождение, отражающие различные формы танца и культурное взаимодействие.

Ключевые слова: Заимствования, танец, балет, культурологический и лингвистический анализ, танцевальная терминология, гендерная динамика.

THE ROLE OF LOANWORDS IN DANCE TERMINOLOGY OF THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation

This article analyzes the role and impact of loanwords in dance terminology using the examples of the English and Uzbek languages. Dance, as an art form, has historically evolved through the mutual influence of various cultures and languages, with these changes and cultural impacts reflected in the richness of language. Due to its distinctive adaptability, the English language has incorporated numerous words from French, Spanish, German, and even African American vernacular, each of which has influenced the dance lexicon in its own unique way. In Uzbek dance terminology, there are loanwords from Persian, Arabic, and Russian. This article explores these words in both languages, their meanings, and origins, reflecting different dance forms and cultural interactions.

Key words: loanwords, dance, ballet, cultural analysis, linguistic analysis, dance terminology, gender dynamics.

Kirish. O'zlashma so'zlar — bu boshqa tildan deyarli o'zgartirishlarsiz qabul qilingan atamalar. Raqs terminologiyasida o'zlashma so'zlar lug'atni boyitishda, murakkab va nozik ma'nolarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi, bu esa mahalliy tilda bevosita ekvivalenti bo'lmasligi mumkin. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek raqs terminologiyasidagi o'zlashma so'zlarning o'rni, ularning kelib chiqishi, funksiyalari va ta'siri o'rganiladi. Raqs terminologiyasida o'zlashma so'zlar boshqa tillardan olingan atamalar bo'lib, ular raqs shakllarini shakllantiruvchi madaniy va tarixiy ta'sirlarni aks ettiradi. Masalan, ingliz tilidagi ko'plab raqs atamaları fransuz, italyan va ispan tillaridan olingan, bu balet, zamonaviy raqs va lotin raqslarining ta'siridan kelib chiqqan. Xuddi shunday, o'zbek raqs terminologiyasida rus, arab va fors tillaridan olingan so'zlar mavjud bo'lib, ular mintaqaning turli madaniy va tarixiy aloqalarini aks ettiradi.

Zamonaviy ingliz tilining so'z boyligini to'ldirish vositasi sifatida o'zlashtirish juda ko'p ahamiyati kamroq

bo'lib, asosan ilmiy-terminologiya sohasida faoliyat yuritadi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'pgina atamalar ko'pincha o'zlashtirilgan morfemalardan, asosan klassik tillardan olingan morfemalardan iborat. [8;190] O'zlashma so'zlar tillar leksikasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, madaniy almashinuv, ta'sir va tarixiy aloqalarni aks ettiradi. Raqs terminologiyasi sohasida ham ingliz, ham o'zbek tillari raqs shakllari va amaliyotlarining xilma-xil kelib chiqishini aks ettiruvchi ko'plab so'zlarni o'zlashtirgan. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi raqs so'z birikmalarining ta'siri va rolini o'rganib, bu atamalar har ikki tilning lingvistik manzarasini qanday boyitayotganini ko'rsatib beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbek tilidagi o'zlashma so'zlarning fonetik, morfologik, sintaktik va leksik-semantik xususiyatlari E. Begmatov, A. Rustamov, B. Bafoyev singari olimlarning ilmiy izlanishlarida tadqiq etilgan. Shuningdek, o'zbek tili leksikasining taraqqiyot yo'llari, uning etimologik tarkibi, o'zbek tilidagi o'zlashma va baynalmilal so'zlarning lingvistik xususiyatlarini o'rganish A.

Borovkov, V. Reshetov, M. Mirzayev, N. G'ulomova, K. Yusupov, T. Raxmonov, Y. Odilov singari tilshunoslarning ilmiy ishlarida yoritilgan. XX asr o'rtalaridan boshlab o'zbek tili lug'at tarkibini leksikografik asosda o'rganish keng tus oldi. Jumladan, o'zbek tilidagi arabiy o'zlashmalar va so'z birikmalarini o'rganish o'tgan asrning 40-yillaridan boshlangan. Bu yo'nalishdagi dastlabki yutuqlar F. Abdullayevning nomzodlik dissertatsiyasida o'z aksini topgan bo'lsa, keyinchalik bir qator ko'zga ko'ringan olimlarning ilmiy ishlarida ham shu sohaning ayrim muammolari o'rganilgan. Tadqiqotimizda raqs terminologiyasida mavjud bo'lgan o'zlashma so'zlarni lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilindi.[7]

Tadqiqot metodologiyasi. Ingliz va o'zbek tillari raqs terminologiyasida o'zlashma so'zlarning ahamiyatini ochib berishda analizva sintez, induktiv va deduktiv metodlari, taqqoslash, mantiqiylik, uzviylik kabi tamoyillaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Ingliz raqs terminologiyasidagi o'zlashma so'zlar: Ingliz raqs terminologiyasi, ayniqsa balet va zamonaviy raqsdan, asosan fransuz tilidan olingan. Bu XVII asrda, balet Fransiyada Qirol Lui XIV davrida shakllanganida boshlangan va butun dunyo bo'ylab fransuz atamalarining keng tarqalishiga sabab bo'lgan.

a. Baletdagi fransuz o'zlashma so'zlar - Balet lug'atida "plié" (egilish), "pirouette" (aylanish) va "arabesque" (bir oyoqda turib tana pozitsiyasi) kabi keng tarqalgan atamalar mavjud. Ushbu atamalar butun dunyoda qo'llanilib, klassik raqs terminologiyasida fransuz tilining ustunligini namoyish etadi.

b. Raqsdagi italyan va ispan o'zlashma so'zlar - Italiyancha "adagio" (sekin) va "allegro" (tez va jonli) kabi atamalar temp va harakatlarni tasvirlash uchun ishlatiladi, ispancha "flamenco" va "salsa" kabi so'zlar esa maxsus raqs uslublari bilan birga ularning terminologiyasini ham olib kiradi.

c. Zamonaviy va hozirgi ta'sirlar - Zamonaviy raqsdan ingliz tiliga Martha Graham va Merce Cunningham kabi zamonaviy raqs kashfiyotchilaridan yangi terminologiyalar kirib kelgan bo'lsa-da, ular chet tillardan ko'p o'zlashma olmaydi.

O'zining moslashuvchanligi va boshqa tillardan ko'p miqdorda o'zlashma olishi bilan mashhur bo'lgan ingliz tili o'zining raqs lug'atida boy so'zlarga ega. Ushbu atamalar ko'pincha raqs uslublarning kelib chiqishini aks ettiradi va ingliz tilida so'zlashuvchi madaniyatlarga global ta'sir ko'rsatadi. Masalan: "Balet" (fransuzcha), "Tango" (ispancha), "Salsa" (ispancha), "Vals" (nemischa), "Jazz" (afro-amerikalik xalq tili), "Rumba" (ispancha), "Polka" (chex tili), "Samba" (portugalcha), "Flamenco" (ispancha) va h.k.

Yuqorida keltirilgan terminlar kabi ko'plab raqsga oid leksik birliklar mavjud bo'lib, ulardan ba'zilarini tahlilga tortamiz:

Ballet (fransuzcha): "Balet" atamasi fransuz tilidan olingan bo'lib, o'zi uni italyan "baletto" so'zidan olgan. Balet raqs shakli sifatida italyan va fransuz saroy an'alarida kuchli ildizlarga ega va u bilan bog'liq terminologiya asosan ushbu merosni aks ettiradi. "pirouette", "plié," va "arabesque" kabi atamalar ingliz tilida ishlatiladigan barcha frantsuz so'zlaridir.

"Balet" so'zi Yevropa an'alaridan kelib chiqqan va global moslashuv va evolyutsiyalar bilan boyitilgan muhim til va madaniy tarixni o'z ichiga oladi. Balet termini lingvistik jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak:

"Balet" so'zi fransuz tilidan olingan bo'lib, u yerda birinchi marta 17-asrda qo'llanilgan. Bu italyan "baletto" so'ziga borib taqaladi, bu "raqs" degan ma'noni anglatuvchi "ballo" so'zining kichrayishi. Italiyalik "ballo" so'zining o'zi lotincha "ballare" dan kelib chiqqan bo'lib, "raqsga tushish"

degan ma'noni anglatadi, bu yunoncha "ballizein" dan olingan bo'lib, "raqsga tushish" yoki "sakrash" degan ma'noni anglatadi. Bu atama fransuz tiliga qabul qilinishidan oldin italyan sud ijrolari orqali rivojlandi va u yerda zamonaviy shaklga aylandi va raqsning o'ziga xos, yuqori darajada stilize qilingan shakli bilan bog'landi.

Ingliz tilida "balet" /bæ'leɪ/ yoki /'bæleɪ/ talaffuz qilinadi, oxirida ovozsiz "t" harfi bilan talaffuz qilinadi, bu uning fransuzcha kelib chiqishini aks ettiradi. Fransuz tilida u [bale] deb talaffuz qilinadi, ochiqroq unli tovush va jim "t" bilan ham talaffuz qilinadi. Talaffuz o'zining fransuz ildizlarini hurmat qiladi, badiiy shakl bilan bog'liq nafislik va ravonlikni saqlaydi.

Balet terminini madaniy jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak va quyidagi Balet Italiya Uyg'onish davrida saroy o'yin-kulgi turi sifatida paydo bo'lgan va keyinchalik 1661 yilda birinchi professional balet kompaniyasi - "Academie Royale de Danse" ni tashkil etgan Lui XIV davrida Fransiyada ommalashgan. Baletning madaniy ahamiyati Frantsiya va Rossiyada o'sib bordi, u erda bugungi kunda ma'lum bo'lgan yuqori texnik va ekspressiv san'at turiga aylandi. Bu mamlakatlar mumtoz baletning so'z boyligi, harakatlari va estetikasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan.[4;48] Ushbu termining madaniy ahamiyati ham chuqur ma'noga ega. Balet raqs san'atining eng yuqori turlaridan biri bo'lib, texnik aniqlikni badiiy ifoda bilan uyg'unlashtirgan.

Balet ko'pincha hikoyalarni aytib beradi yoki mavzularni kodlangan harakat tilidan foydalangan holda raqs orqali etkazadi. Umumiy mavzular orasida sevgi, fojia, folklor va tabiat, ko'pincha fantastik yoki afsonaviy elementlar mavjud.

Tarixan qirolik va aristokratiya bilan bog'liq bo'lgan balet nafis did va madaniy nafosat ramziga aylandi. Uning chiqishlari ko'pincha boylik va kuch namoyishi bilan bog'liq edi. Balet atamasi nafosat va madaniy idializatsiya ramzi ham hisoblanadi. Balet nafislik, nazorat va nafosatning sinonimi bo'lib, insonning ideal go'zallik va mukammallikka intilishi ramzidir. Balet ko'pincha romantizm, qahramonlik va fantaziya mavzularini mustahkamlab, ma'lum madaniy hikoyalarni ideallashtirgan. Biroq, u evrosentrik ideallar va go'zallikning qat'iy me'yorlarini davom ettirish uchun tanqidga ham duch keldi.

Xulosa qilib aytganda, "balet" so'zi til tarixi va madaniy evolyutsiyaning boy uyg'unligini aks ettiradi. Balet o'zining italyan va fransuz tillarida paydo bo'lishidan tortib, jahon miqyosidagi nufuzigacha badiiy mukammallik, madaniy meros va intizomli harakatlar orqali insonning go'zallik va ifodaga intilishi ramziga aylandi.

O'zbekistonda so'zlashuvchi turkiy til bo'lgan o'zbek tili ham tarixiy, madaniy va siyosiy o'zaro ta'sirlar tufayli asosan fors, arab, rus va boshqa tillar ta'sirida bo'lgan raqs terminologiyasida turli o'zlashma so'zlarga ega.

O'zbek raqs terminologiyasidagi o'zlashma so'zlar. O'zbek raqsi ifodali harakatlar va madaniy ahamiyatga ega imo-ishoralar bilan ajralib turadi va u Ipak Yo'li bo'ylab ko'plab madaniyat va tillar kesishganida yuzaga kelgan boy ta'sirlarni aks ettiradi. Bu esa rus, arab va fors tillaridan olingan o'zlashma so'zlarni o'z ichiga olgan turli xil raqs terminologiyasini yaratishga olib kelgan.

a. Rus tilining ta'siri - Sovet Ittifoqining Markaziy Osiyodagi tarixiy mavjudligi sababli o'zbek tiliga ko'plab raqs atamalari rus tilidan kirib kelgan, masalan, "танец" (tanets, raqs) va "балет" (balet, balet). Ushbu atamalar rus klassik va xalq raqsularining o'zbek raqsiga integratsiyasini aks ettiradi.

b. Arab va fors o'zlashma so'zlar - "Raqis" (raqqos) va "maqam" (musiqiy moda yoki shkala) kabi atamalar arab va fors tillaridan kirib kelgan bo'lib, bu madaniyatlar bilan chuqur tarixiy aloqalarni aks ettiradi. Ushbu o'zlashma so'zlar

raqs lug'atini boyitib, madaniy ahamiyat va uslubiy xilma-xillik qo'shadi.

c. Turk va mo'g'ul tilining ta'siri- Arab va fors tillariga qo'shimcha ravishda, o'zbek raqs terminologiyasi turk va mo'g'ul tillaridan ham so'zlar qabul qilgan, bu esa Markaziy Osiyo madaniyatlarining o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. "Oyna" (o'ynash yoki raqs qilish) kabi atamalar bunga misoldir.

"Tanbur" (forscha), "Karnay" (fors/arab), "Raqs" (arabcha) "Choreografiya" (ruscha) "Balet" (rus/fransuz): Ingliz tiliga o'xshab, o'zbek tili ham "balet" atamasini rus tilidan, o'z navbatida frantsuz tilidan olgan. Bu atamaning o'zbek tilida mavjudligi XX asrda sovet madaniyatining o'zbek sahna san'atiga ta'sirini ko'rsatadi.

"Raqs" (رقص) so'zi klassik arabcha atama bo'lib, keng ma'noda "raqs" degan ma'noni anglatadi. Quyida so'zning lingvistik va madaniy tahlili:

Arab tilidagi "r-q-s" (r-q-s) ildizi ritmik harakatlanishning umumiy ma'nosini anglatadi, bu to'g'ridan-to'g'ri raqsga tarjima qilinadi. Arab tilida "raqs" [raqs] talaffuz qilinadi, aylanma "r" va qattiq "q" tovushi ko'plab arabcha so'zlarga xosdir. Bu nisbatan qisqa va ritmik so'z bo'lib, u ifodalagan tushunchani aks ettiradi. Bu fonetik jihatdan sodda, shuning uchun uni ko'plab arab dialektlariga o'tkazish mumkin.[3;15] "Raqs" keng ma'noda raqs degan ma'noni anglatada-da, xalq o'yinlaridan tortib, ko'proq rasmiy yoki badiiy chiqishlargacha bo'lgan turli ko'rinishlarga ishora qilishi mumkin. U sharq dunyosidagi raqs uslublarining keng doirasini o'z ichiga oladi, ularning har biri o'zining madaniy ahamiyati va kontekstiga ega.

- "Raqs Sharqi:" Bu, ehtimol, "raqs" ning xalqaro miqyosda tan olingan shaklidir. Bu qiyshiq harakatlar, to'liqlinlar, ifodali qo'l va imo-ishoralarini o'z ichiga oladi. Misrdan kelib chiqqan holda, u arab dunyosi va undan tashqarida tarqaldi va Yaqin Sharq raqsi bilan sinonimga aylandi.

- "Xalq va ijtimoiy raqs:" Dunyo mintaqasida "raqs" atamasi ostida son-sanoqsiz xalq raqsleri mavjud. O'zbek milliy raqs turkumlaridan "Qo'g'irchoq raqsi", "Cho'pon raqsi", "Gullar raqsi" va boshqalar. O'zbek xalq raqs san'atida raqs atamasini so'zlashuv nutqida "o'yin" so'zi

bilan atalgan bo'lib, ko'plab raqs nomlari shu so'z bilan nomlanib kelingan. Misol tariqasida "Otash o'yin", "Dorboz o'yin", "Choynak o'yin", "Pichoq o'yin" raqsleri kiradi, ularning har biri mintaqaviy o'ziga xoslik va an'analarini aks ettiradi.

"Muqaddas va marosim raqsi:" Ba'zi kontekstlarda "raqs" so'fiy darveshlarning aylanmasi kabi ma'naviy yoki marosim raqs shakllari bilan ham bog'liq bo'lib, bu oddiy ijro emas, balki harakatlanuvchi meditatsiya shakli hisoblanadi.

Raqsnin Madaniy ahamiyati. Identifikatsiyani ifodalash – "raqs" deb atalgan raqs madaniy o'ziga xoslik, ijtimoiy qadriyatlar va jamoa birligini ifodalashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. U ko'pincha hikoya qilish, bayram qilish va an'analarini saqlash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Gender dinamikasi – "raqs" ko'zga tashlanadigan ko'plab madaniyatlarda raqs turli xil jinsga bog'liq ma'nolarga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, Raqs Sharqiy ko'pincha ayol ijrochilar bilan bog'lanadi va an'anaviy ravishda ayollik, shahvoniylik va badiiy ifoda bilan bog'lanadi. Biroq, ayniqsa, o'zbek xalq an'alarida "raqs"ning erkak shakllari ham mavjud. Unga misol qilib, "Masxaraboz lazgi" raqsida erkak raqqoslar ijro etib kelgan.

Xulosa qilib aytganda, "raqs" so'zi arab dunyosi va undan tashqaridagi raqs an'alarining keng va xilma-xil spektrini o'z ichiga oladi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, bu oddiy va hayajonli atama bo'lib, madaniy jihatdan u sharq mintaqasining tarixi, o'ziga xosligi va ekspressiv an'alarini aks ettiruvchi muhim ahamiyatga ega. "raqs" ning evolyutsiyasi va global tarqalishi hozirgi sharoitda uning ma'nosi va ahamiyatini shakllantirishda davom etmoqda.

Xulosa va takliflar. O'zlashma so'zlar ingliz va o'zbek tillarining raqs terminologiyasida hal qiluvchi rol o'ynaydi, bu raqs dunyosini shakllantiradigan madaniy o'zaro ta'sirlar va ta'sirlarning boy gobelenlarini aks ettiradi. Ular nafaqat so'z boyligini qo'shibgina qolmay, balki ushbu raqs shakllari paydo bo'lgan tarixiy va madaniy kontekstlar haqida ham ma'lumot beradi. Raqs rivojlanib, global miqyosda tarqalishda davom etar ekan, o'zlashma so'zlari, shubhasiz, uning lingvistik ifodasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib qoladi, madaniyatlar va tillarni universal harakat tili orqali ko'paytiradi.

ADABIYOTLAR

1. Allworth, E. The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History. Hoover Institution Press, 1990. – 413p.
2. Crystal, D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 1997. –212p.
3. Dosmetova R., Abraykulova N. Raqs darslik - T.: «Barkamol fayz media», 2017, 160 bet.
4. Frolova W. M. Russian Music and Nationalism from Glinka to Stalin. Yale University Press, 2007. – 418 p.
5. Haspelmath, Martin. (2009). Lexical borrowing: concepts and issues. Loanwords in the world's language: A Comparative Handbook. 35-54. 10.1515/9783110218442.
6. Lomax A. Folk Song Style and Culture. American Association for the Advancement of Science, 1968. – 308 p.
7. Абдуллаев Ф. Арабизмы в узбекском языке: Дисс... канд. филол. Наук.-Ташкент, 1945-120 с.
8. Гинзбург Р. З., Хидекель С. С., Князева Г. Ю. и А. А. Санкин. Лексикология английского языка: Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз.— 2-е изд., испр. и доп. — М.: Высш. школа, 1979. — 269 с.